

УДК 821.161.2-3:821.162.1-31(091)
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.13>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ МОДЕРНУ В РОЗРІЗІ З РОМАНОМ «НЕДОВЕРШЕНИЙ ЧАС» БРОНІСЛАВА ВІЛЬДШТЕЙНА

Катерина Зінов'єва

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
факультет соціальних і поведінкових наук,
кафедра філософії ім. М. Д. Култаєвої
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-0476-5475>*

Статтю присвячено виявленню методологічних паралелей між українською літературою доби модерну та романом «Недовершений час» Броніслава Вільдштейна, у межах яких осмислюється трансформація понять часу, пам'яті та ідентичності. Українська модерна проза постає як філософський простір, в якому художнє слово стає формою мислення про межовість людського буття, кризу раціональності та духовну напругу особистості. Через зіставлення творів Лесі Українки, Миколи Хвильового та Валер'яна Підмогильного з польським літературним досвідом автор статті аналізує спільні онтологічні й психологічні коди, що визначають культурну чутливість Центрально-Східної Європи початку ХХ століття. Особливу увагу приділено категорії пам'яті: у Лесі Українки вона функціонує як внутрішній хронотоп, що відкриває трагічну перспективу свободи й відповідальності; у Хвильового пам'ять набуває форми травматичного досвіду, через який суб'єкт утрачає моральну опору та опиняється в екзистенційній пастці; у Вільдштейна пам'ять представлена як лабіринт, де герой розпорошується серед фрагментів минулого і не здатен зібрати цілісне «я», тому час у романі постає недовершеним, багатозаровим, позбавленим точки відліку.

Методологічний інструментарій статті охоплює феноменологічний, герменевтичний, екзистенційний та компаративістський підходи, що дає змогу виявити спільні інтелектуальні горизонти української та польської літератур. Автор переконливо показує, що модерністичний суб'єкт у цих творах постає як істота, занурена в історичний хаос і водночас здатна чинити опір небуттєвості через творення сенсу. Саме тому досліджені тексти відкривають метафізику незавершеності, де людське існування осмислюється як рух між пам'яттю й забуттям, провинною й вибором, внутрішнім розщепленням і прагненням до цілісності. Стаття підкреслює, що українська й польська модерністичні традиції формують спільний інтелектуальний простір, в якому література стає засобом філософського спротиву історичному абсурду та шляхом самотворення в умовах кризової епохи.

Ключові слова: українська література модерну, пам'ять, час, ідентичність, екзистенційна межовість, екзистенційна тривога, суб'єктивність, культурна пам'ять.

Українська література модерну – цей могутній пласт культурної традиції сформувався в просторовому інтелектуально філософському проєкті як відповідь на кризу раціонального мислення і, звичайно, з огляду на такий контекст осмислення буття людини постає питання про онтологічні межі людського буття. Надбання української літератури модерну створюють прошарок, на якому і відбувається базування й орієнтація на європейські тенденції розвитку філософування та літературної обізнаності.

Дослідження, які були проведені українськими вченими, розгорнуто в працях Т. Гундорової, котра робить аналіз дискурсу модерну через призму модерної суб'єктивності та

культурного травматичного синдрому; В. Агєєвої, яка досліджувала психологічні виміри і впливи на українську модерну прозу; Л. Демської-Бунзуляк – автора статей про драматургію Лесі Українки, з дослідницькою ініціативою про час та темпоральність в її творчості. Мирослав Попович та Оксана Забужко активно представляють ланку досліджень, які направлено на студіювання пам'яті, ідентичності та екзистенційної кризи. В європейському контексті ця проблематика представлена у розвідках Г. Арєндт, П. Рікера, Ж.П. Сартра, М. Гайдегера, де також значна увага приділена екзистенційній межі, в природі суб'єктивного Я та кризі раціонального. Я. Ассман та А. Ассман достатнім чином розкривають поняття часу, пам'яті та історичних зламів, які формують механізми культурної пам'яті та аналізують ідентичність. У працях М. Яніона та А. Філіповича вивчається напруга модерного суб'єкта в трагічному та драматичному його існуванні. Таким чином, сучасні дослідники відкривають ширину горизонту для експериментального огляду паралельного дослідження української модерної прози і творчим доробком Броніслава Вільдштейна.

Метою статті є виявлення методологічних паралелей української літератури модерну в розрізі з романом «Недовершений час» Броніслава Вільдштейна; відстеження онтологічних, екзистенційних і феноменологічних складників мисленнєвого апарату двох культур; аналіз рефлексивного осмислення понять часу і пам'яті.

Методи, які було застосовано в статті, дозволяють розкрити багатовимірний потенціал української модерної прози, а саме було застосовано феноменологічний метод для аналітичного дослідження екзистенційних криз, межових ситуацій та пам'яті; герменевтичний метод застосовано для дослідження інтерпретаційного зв'язку текстів у діалогічній формі; екзистенційний метод – для дослідження проблем внутрішньої боротьби свободи й вибору; компаративістський метод для порівняння української модерної прози з польським автором Броніславом Вільдштейном і зіставлення паралельних ліній між різними літературними культурними традиціями.

З погляду української літературної думки і компаративістського аналізу літературної творчості сусідніх європейських держав потенціал даних творів відтворюється через художнє слово. Щодо проблематики творчості українських письменників епохи модерну і польського автора Броніслава Вільдштейна культурно-історичний потенціал (Польща і Україна) генерує питання, які актуальні для сьогодення в контексті мови, ідентичності, буттєвого укорінення, але зазвичай автори реалізують ці питання з різними акцентними установками. Та все ж наявний національно-екзистенційний модус української літератури, де літературна проза має значний потенціал і глибокий сенс у порівнянні з польською літературною спадщиною сучасності, де відкриваються нові горизонти і можливості дослідження європейського досвіду [4, с. 98].

Методологічно комбінована методика, яку представлено в тексті статті, дає змогу охопити літературний, естетичний і філософський напрями дослідження, тому екзистенційно-психологічний і онтологічний метод дозволяють прочитати тексти української філософської прози епохи модерну на межі ситуації буття, проблеми вибору і в контексті межових ситуацій. Метод герменевтики ставить читача, і автора, і текст у діалогічну форму традиційного вираження культурного і мовного формату орієнтацій на традиційні форми буття людини. Компаративістський метод у літературі дозволить автору порівняти тексти різних культурних площин, виявити, що їх об'єднує, і більше того – їх відмінні елементи. Феноменологічний метод дозволив дослідити свідомість індивідів, пам'ять і забуття в літературній творчості української філософської прози і польського автора Броніслава Вільдштейна [11, с. 145].

Отже, звертаючись до методологічних паралелей дослідження української літератури через призму філософії (слід зауважити, що розглядаються часові межі кінця XIX – початку XX століття), можна виявити, що загалом цей період знаменує глибокі зрушення у сфері світоглядних позицій індивіда, де літературна думка і філософське виражають одну із ідей форм буття. Адже українська література доби модерну несе в собі одвічну форму філософського самопізнання нації, де своєю чергою колективне буття культури невичерпно пізнається і формується через культуру іншого і його свідомий початок буттєвого укорінення в нації [9, с. 90].

Таким чином, загальна картина сприйняття класичного розуміння світу (раціонального буття, суб'єктивізму, Бога) у добу модерну змінюється і започатковується екзистенційна напруга, яка в руйнівному контекстному плані, де українська літературна думка, і польська література в особі Броніслава Вільдштейна розкривають у своєму першопочатковому стані метафізику незавершеності, де буття зі своєї відривної точки немає ні початку, ні кінця в історичному, а також індивідуальному досвіді.

Українські письменники доби модерну Леся Українка, Микола Хвильовий, Валер'ян Підмогильний – це втілення екзистенційної та онтологічної проблематики через елементи художньої мови.

Леся Українка в однойменному творі «Кассандра» втілила в головній героїні ідею Буття як трагічний компонент самосвідомості індивіда, а М. Гайдегер писав, що людське буття (*dasein*) – це буття у світі, яке нерозривне пов'язане з історією, мовою, часом. Тому паралельно життя Кассандри є буттям у світі, де немає сенсів у досвіді, і, як наслідок – буття серед світу, який занедбаний і приречений. Трагізм Кассандри закодований у неперервному відчутті відкрити правду, де істина і передбачення стають тягарем життя, а мова втрачає свій прями обов'язок – розкриття істинності світу [14, с. 67].

Пам'ять, на яку покладено основну частину внутрішнього хронотопу людини, дозволяє суб'єкту знаходитись одночасно в минулому і теперішньому часі. Саме минуле формує майбутнє людини в просторі суб'єктивної інтерпретації. У творчості Лесі Українки пам'ять є внутрішнім конфліктом головного героя, де Кассандра в пам'ять про майбутнє (парадоксальний тип мислення) знаходиться поза часовими межами буття, але пам'яттєвий резонанс саме і заключається в тому, що ще не звершене, але не дає пророчиці жити і тому вона обирає існування «поза часом». Також пам'ять у Лесі Українки виступає як онтологічна межа, що несе в собі екзистенційне напруження про минуле, яке не може відпустити, але в теперішньому пам'ять про минуле дає підстави, щоб діяти заради майбутньої свободи і вибору [6, с. 178].

У творчості Миколи Хвильового пам'ять відрефлексовано як зіткнення спогадів індивідуального та історичного характерів, де скоєне і пережите виливаються в етичному контексті. Загалом, творчість Миколи Хвильового характеризується травматичним досвідом буття, тому природним є те, що пам'ять закарбовує всі тягарі існування і постає не полегшенням в разі забуття, а навпаки – індивід може потрапити в екзистенційну пастку, де пам'ять його приречує на страждання. У цьому і є модерне бачення Миколи Хвильового: людина пам'ятає, отже, страждає, людина забуває – зраджує себе [1, с. 197].

Новела Миколи Хвильового «Я Романтика» розкриває потенційну наповнену свободу і відчуття провини в проявах буття людини. Категорійно мисленнєвий апарат письменника не зводиться до вибору між абстрактною ідеєю та живим буттям, тобто відмовляючись бути собою, і в погоні за ідейними сенсами герой втрачає автентичну свободу, де все ж таки, кінець кінцем, самозречення і бездуховність беруть гору в сутності індивіда. За М. Бердяєвим, такий акт відчуження є відмовою від Бога і совісті – це втрата

буття. Шлях індивіда – це завжди терниста дорога життя, тому індивід повинен стати особистістю, тобто вийти із природної замкненості в простір духовної свободи, що відтворює пошуки самоствердження і самозречення у творчості українських модерністів, де екзистенційно духовна драма відтворює шлях або до деконструкції власного Я в бутті, або до деструктивного стану індивіда [2, с. 167].

Броніслав Вільдштейн у своєму романі «Недовершений час» зображує пам'ять як буття людини в нескінченному пошуку і блуканні, де в кінці не відбувається цілісної картини, тобто через пам'ять не вибудовується власне індивід, а навпаки – глибока втрата опори в житті. Власне, назва твору дає відповідь на питання: що таке пам'ять? Це недовершений час, отже, і пам'ять незавершена, недоконана і несформована в цілісну плівку, а відкриває горизонти незакінченого буттєвого стану індивіда. У цьому творі пам'ять автор зображує метафорично через поняття лабіринту: герой блукає колами і суб'єкт виступає непевним у собі, багатосуб'єктним, де в кінцевому варіанті пам'ять продукує як простір розпорошеного індивіда і багатоликого Я. У романі автор вказує на емоційність образного мислення головного героя, таким чином, він невпевнений, чи власне ці спогади належать йому і не певен у власній пам'яті. У нашому історичному контексті існує вислів: «Без минулого немає майбутнього», на противагу цьому Броніслав Вільдштейн зображує пам'ять, де в минулому немає правди, прозріння і полегшення для подальшого існування, натомість минуле не постає як повчальний зміст, а травматичний досвід не завершується, саме час і є недовершений: не існує цієї точки відліку, коли починається все спочатку. Таким чином, пам'ять постає як незавершений процес та фрагментований досвід, який не може бути зібраний і зітканий у лінійну структуру, а людина знаходиться в постійній втраті власного Я і нескінченного повернення до себе [3, с. 89].

Броніслав Вільдштейн у романі «Недовершений час» піднімає питання онтологічної ролі індивіда в історичному вимірі. Саме категорія часу, яка постійно перебуває у всіх аспектах теперішнього і виконує роль недовершеного і незавершеного, безкінечного, і продукує багатопшарову концепцію буття минулого в теперішньому [3, с. 98].

Українські філософські твори епохи модерну, попри часові відриви та різне етнічне походження творів, мають спільну тематику між поколіннями: естетичні аспекти, історіософські, культуросовські, які в науковому стилі дослідження подібні до української модерної прози для висвітлення понять часу форми пам'яті та національної ідентичності. Ключовими методологічними орієнтирами в українській модерній прозі є: естетизм, суб'єктивізм, психологізм, проблема пам'яті й часу, де культурні поєднання та оновлена форма модерну призвели до здійснення екзистенційного фокусування та національно-історичного контексту української літературної думки [5, с. 56]. У загальних поняттях українська модерна проза свідчить про рух до метафізики незавершеності, але в різні способи кожен автор розкриває структурованість часу, який зазнає кризи: роздвоєння суб'єкта, конфлікт національного та універсального, пошук духовного опору через драматичні події. Саме тому методологічні паралельні лінії із Броніславом Вільдштейном мають на меті показати не тільки наявність впливів чи прямого відповідника, але й спільну відрефлексовану епістемологічну картину епохи модерну, де людина занадто нестабільна у власному існуванні.

Звертаючись до художніх і філософських методологічних установок твору «Недовершений час» Броніслава Вільдштейна, проводимо аналіз: по-перше, відбувається реконструкція родинної пам'яті; по-друге, час, який описує автор роману, є фрагментованим (недовершеним, тобто множинність часових сюжетних ліній присутня в кожному уривку твору); по-третє, ідентичність у головних героїв являє собою в деяких моментах подвійну приналежність (польську та єврейську), яка притаманна історичним віковим

зламам і переорієнтаціям. Власне, роман «Недовершений час» характеризується внутрішнім напруженням, яке присутнє впродовж усього роману, і виявляється досвідом окремого суб'єкта з історичністю спільноти, до якої належить індивід [9, с. 49].

Творення нового горизонту сенсів, який завжди залишається відкритим, автор напрацьовує і, ніби фіксує момент незавершеності як фундаментальної структури буття, характеризує поверненням до минулого, створенням присутності часу тут і зараз. У цьому випадку бачимо спільну сенсову лінію, яка подібна до української модерної прози, де пам'ять рефлексується як динамічна сила, сформована культурною тяглістю та внутрішнім досвідом індивіда.

Спільне світоглядне центральне поняття, яке присутнє і в польського автора, і в українських письменників, виводить людину в екзистенційний простір, де індивід змушений постійно стверджувати власне буття. Свобода, яку описують у своїй творчості автори, є крихкою і досить часто невловимою, але індивід у постійному русі до освоєння й укорінення намагається протистояти хаосу історії, і в кінці йому вдається зберегти принципіву внутрішню свободу задля утвердження власної гідності. У перспективі культурного балансу – література модерну, де українські й польські автори не тільки відтворюють і оживляють кризові явища, які ввібрала в себе епоха модерну, але й вносять нову думку про людину, яка живе в умовах постійного незавершеного стану, і саме в процесі такого стану індивід і освоїв функцію творчого самотворення [7, с. 99].

Культура є нескінченним рухом інтерпретаційної і медіаторської думки, де класична література доби модерну дозволяє рефлексувати про незавершеність часу, а філософські тексти – це завжди категорія незавершеності, в тому сенсі, в якому проміжку часу ми повертаємося до текстів минулого.

Отже, методологічні лінії, які проаналізовано у творчості українських письменників у розрізі з польським автором Броніславом Вільдштейном, мають не просто паралелі до актуальної інтерпретації та переосмислення цих текстів, а й окреслюють певний горизонт нескінченного потоку герменевтичної думки. Завершуючи аналіз української модерної прози та польського роману Броніслава Вільдштейна, ми дійшли висновку, що індивід проходить шлях опору безсенсовому буттю як впровадження гідності та свободи через прийняття онтологічного абсурду. Адже шлях боротьби і спротиву не завжди гарантує успіх у справах, які розпочав суб'єкт, тому в такому випадку й українські модерністи, і Броніслав Вільдштейн, безперечно, мають спільне зображення людини, яка в буттєвому просторі життя бореться за сенси. Шлях людини – шлях Сізіфа, який усвідомлює абсурдність, але все ж штовхає камінь угору.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. Поетика парадокса: Микола Хвильовий та українська проза 1920-х років. Київ : Смолоскип, 2006. 288 с.
2. Бердяєв М. Я і світ об'єктів. Київ : Довіра, 1994. 224 с.
3. Вільдштейн Б. Недовершений час. Київ : Дух і літера, 2024. 640 с.
4. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 264 с.
5. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 288 с.
6. Демська-Бунзуляк Л. Семантика часу у драматургії Лесі Українки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 212 с.
7. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 640 с.

8. Камю А. Міф про Сізіфа. Есе про абсурд. Київ : Основи, 1994. 191 с.
9. Попович М. Бути людиною. Київ : Піраміда, 2011. 208 с.
10. Сартр Ж. П. Буття і ніщо. КДС, 2021. 644 с.
11. Філіпович А. Модернізм: естетика, філософія, культура. Варшава : Universitas Varsoviensis, 2012. 245 с.
12. Хвильовий М. Твори: у 2 т. Київ : Дніпро, 1989. Т. 1. 560 с.
13. Підмогильний В. Місто. Київ : Дніпро, 1989. 232 с.
14. Українка Леся. Драматичні твори. Київ : Наукова думка, 1975. 654 с.
15. Wildstein В. Czas niedokonany. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 2011. 564 p.

METHODOLOGICAL PARALLELS OF UKRAINIAN MODERNIST LITERATURE IN THE CONTEXT OF BRONISŁAW WILDSTEIN'S NOVEL AN IMPERFECT TIME

Kateryna Zinovieva

*Hryhorii Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Faculty of Social and Behavioral Sciences,
Department of Philosophy named after M. D. Kultaieva
Valentynivska St., 2, 61168, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-0476-5475>*

The article is devoted to identifying methodological parallels between Ukrainian modernist literature and Bronisław Wildstein's novel *An Imperfect Time*, within which the transformation of the concepts of time, memory, and identity is examined. Ukrainian modern prose emerges as a philosophical space in which the literary word becomes a mode of thinking about the liminality of human existence, the crisis of rationality, and the spiritual tension of the individual. By comparing the works of Lesia Ukrainka, Mykola Khvylovyi, and Valerian Pidmohylnyi with the Polish literary experience, the author analyzes the shared ontological and psychological codes that shape the cultural sensitivity of Central and Eastern Europe in the early twentieth century. Special attention is given to the category of memory: in Lesia Ukrainka's works it functions as an inner chronotope that opens a tragic perspective of freedom and responsibility; in Khvylovyi, memory takes the form of traumatic experience through which the subject loses moral grounding and finds himself trapped in an existential impasse; in Wildstein, memory appears as a labyrinth where the protagonist becomes dispersed among fragments of the past and is unable to assemble a coherent self – thus time in the novel emerges as unfinished, multilayered, and deprived of a stable point of reference. The methodological framework of the article includes phenomenological, hermeneutic, existential, and comparative approaches, allowing the author to reveal the shared intellectual horizons of Ukrainian and Polish literature. The article convincingly demonstrates that the modernist subject in these works appears as a being immersed in historical chaos and yet capable of resisting non-being through the creation of meaning. For this reason, the analyzed texts reveal a metaphysics of incompleteness, in which human existence is understood as a movement between memory and forgetting, guilt and choice, inner fragmentation and the striving for wholeness. The article emphasizes that Ukrainian and Polish modernist traditions form a common intellectual space in which literature becomes a means of philosophical resistance to historical absurdity and a path toward self-creation in an era of crisis.

Key words: Ukrainian modernist literature, memory, time, identity; existential liminality, existential anxiety, subjectivity, cultural memory.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025